

Váci Mihály: A ZSEZSE MADÁR

Amikor a költő Váci Mihály prózai írásait megjelenésük idején olvastam, nem keltettek föl bennem akkora csudálkozást és odaadó érdeklődést, mint most egy kötetben, egyszerre hatva rám, az olvasóra. Akkor, az első olvasások után, költészete iránti szeretetem és tiszteletemen túl azzal a javára írandó dícsérettel tettem le a prózai írásait, hogy Váci a legjobb magyar költői hagyomány örököse és folytatója abban is, hogy színvonalas és nélkül tud műfajváltással is írni. Most, hogy kötetben együtt olvasom ezeket az írásokat, túl kell lépnem ezen a csudálkozó dicséreten, és súlyal kell szólnom arról, hogy több ez, mint a más híron való szólás, az írói erő más műnemen való kipróbálása, több ez, mint a magyar irodalmat annyira jellemző, költőinket publicisztikára szorító életünk produktuma. Valójában Váci Mihály életművének központi részével — annak legjobb verseivel — egyenrangú munka.

Ellenkezésre ingerlő megállapítás lehet ez, hiszen a kötet írásai nem egy-szintezésűek, a súlyos esszétől a lírai vallomásig vagy közéletünk és irodalmunk legégetőbb kérdéseire választ kereső publicisztikáig minden van itt, és nehéz lenne adatolva mérni ezeket a versekkel. De hiszen a rokonság és az egyenrangúság nem is műfaji vagy megformálásbeli mozzanatokon mutatható ki, hanem egy lényegibb vonásban, az azonos szándékban és célban: íróként föladatot vállalni népe sorsának alakításában, szenvedéllyel szólni jóról és hibáról, „szégyenkezés nélkül vállalni a küldetést, vállalni és vallani a „mimelt mámorok“ irodalmi ideáljával és oly gyakran elhangzó cinikus leszólásaival szemben.

Váci Mihály forradalmár költő, úgy hogy magát a fogalmat is új tartalommal tölti meg, nem látványos harcban, hanem nagyon gyötrelmes hétköznapijának munkájában, ahol közönnnyel, sze-

génységgel, elmaradottsággal, a hatalomra került nép hatalommal való élni tudásának oly súlyos kérdéseivel birkózik.

Költő képviselő vagy képviselő költő, így változtatható ez írásokban a hangsúly elhelyezése, de soha sem hagyható el ennek a minősítésnek egyik része sem. Nem tud hideg és objektív maradni, mert minden írása itt is — szóljon bár az eltűnő gyalogutakról vagy az összedőlő tanyákról, Bartókról vagy Rákos Sándorról — minden írása direkt önvallomás is. Nemcsak azért, mert József Attilában, Bartók Bélában vagy éppen Benjámin Lászlóban és Illyés Gyulában őset és rokonát véli fölfedezni, hanem mert életművük vizsgálatán csíholja önmagában is újra meg újra ars poeticáját, megbizonyosodva és megerősödve a maga igazában.

Ez őst és rokonságát kereső, kijelölő esszék, vallomások sorát a József Attila elé járuló írás nyitja, amely nem a porba omlott költő vergődése fölől nézi az életművet, hanem az egyetemességet teremtő kommunista művészt látja benne, azoknak perli vissza, akikért magára vette a szenvedéseket. Filologizáló vitáinkban hajlamosak vagyunk az írói vallomásokot, esszéket félretolni vagy a szaktudomány fölényével lekezelni, de éppen Váci Mihály József Attila-esszéje ad leckét nekünk. Ráérzése, költői rokonságban fogant tételei: az egyetemeségről, a világ dolgainak József Attila-i számbavételéről, vagy a mindenki megváltásának küzdelmében való fölemelkedésről, olyan megállapítások, melyeket az életmű vizsgálatánál már nem szabad mellőzni.

Van Váciban egy sajátos érzés, mely éppen József Attila-i is, a legmagasabbra való törés merészsége és igényessége. A tudatos számvetésben, mellyel őseit, egész korának elődeit kijelöli, a legnagyobbakhoz nyúl értelmezőn. Hiszen a Bartók-esszé meg nem haladott magas-

ságokig ér a mű, de különösen a belőle sugárzó elvi tanulságok levonásában. Központi gondolata: Bartók életműve társadalmi tett; innen értelmezni, innen magyarázni, ez Váci metodikája. És a tanulság: a megkésétt népiségről, tartalmi értelmezésének tisztaságáról, őszinte igazán túl, inspiratív mélységű gondolat. Kettős aggodalom szól belőle: nagy nemzeti kincsünk szorul kulturális közéletünk perifériájára vagy néha még messzebbre is, csak azért, mert a népi-séget rossz automatizmussal azonosítják sokszor a népi, népies kompromittált tartalmi részeivel, valóságos vagy vélt hibáival. Nyílt beszéd ez: amely nép ilyen könnyen lemondhat a mélyről jött, társadalmi és történeti értékekkel megrakott kulturális örökségéről, az nem lehet jó internacionalista sem. Nincs itt szó Vácinnál semmiféle misztifikációról vagy a népies ideológia halovány beszűremléséről sem. Aggodalomról tudósít a Bartók-esszé: egy értékes örökség elsüllyedésének veszélyéről és a helyébe nyomuló fölszínességéről.

Mennyire Váci aggodalma és Bartókkal való rokonsága szól ebből az írásból! Hiszen, amit Bartókról mond, önmagáról is mondhatja: „Bartók zenei alkotóelemeket indult gyűjteni, de ezek a zenei alkotóelemek külön-külön fegyverek, kardok, szuronyok, botok, lándzsahegyek, szekerécék és cséphádarók voltak — s mire a zenetudós ezt az óriási zenei tárat összegyűjtötte, azon vette észre magát, hogy arzenált gyűjtött, és magát állig felfegyverezte olyanok fegyvereivel, akiket még előbb nem is ismert, de akik most már rábízták fegyvereiket, ráöltötték vértjeiket, s már nem tud mást tenni, mint felemelni jelvényeiket, és fegyvereikkel küzdeni.”

A kortársak közül Illyés Gyulát, Benjámin Lászlót, Galambos Lajost és távoli rokonként Solohovot idézik Váci írásai. Illyést a fiú szeretet hangján, Benjámint a megszenvedésnek és az elhivatottságnak kijáró tisztelettel, Galambost „a csöndes forradalmárral való” azonosságának érzésével és a pátriabelihez illő kedvességgel, éppígy Rákos Sándort a közös élményekre való ráatalálás örömeivel. Váci törekvően kutatja azokat az életműveket, amelyekben rokonságra lel, nem szégyenkezik bevalani, hogy tiszteleg előttük, írásainak gyakran bennük találja meg primátusát, és nem rest örülni, hogy szövetségesük lehet a legrangosabb művészi föladat vállalásában, amely soha sem lehet csak művészi.

A szövetségest kereső, az ősoket kijelölő írások ezek, önmagukban is súlyosak, de igazán csak akkor kapnak végső értelmet, amikor melléjük sorakoznak Váci önéletrajzi elemekkel átszótt lírai hangú, novellisztikus írásai. Ezekben az írásokban talán öntudatlanul is ott van a rokonítás szándéka. Váci életművének értelme rejlik ezekben az elbeszélésekben, amelyek a szülőföldön szerzett régi és új élményeket sorakoztatják elének, az a folyamat íródik itt le újra a versek után, amelyben Váci elmondja: hogy gyötretik és kényszerül e pályára, hogy azután ez édes fájdalommal mindig a szívében nem ledőn járjon osztályosai megváltozott életének új körülményei között, és fájdalommal szerényen írja föl a múltbeli megnyomorítottság ittragadt és már kisikálhatatlan foltjait. Egy nép gondját veszi tehernek magára, és otthon van, amikor az egykori „térdrékényszerítettek” sorsáról beszél, és otthon akkor is, amikor irodalmunk életének teherétéleiről szól.

Gárdonyi falusi tanítójára emlékeztető tanyai pedagógus, ki egykor volt Váci Mihály, sohasem feledi azokat a pofonokat és megrugdosásokat, amelyeket a Nyírségbe szorult szegénységében szenvedett el az „áldást osztó kéz” uralmának idején. Ezért viszi vissza mindig útja a Halasi Mariskák, tanyai gyerekek sorsához, amely nála mindig az egész nép jelképévé emelkedik. Egy út az övék Vácival, és Váci aggodalma: hogyan, haladnak ők ezen az úton, a fölemelkedésén. Sorsuknak okait kutatja, perel értük és figyelmezően szól sorsosainak felelősséggel vállalt életéről.

Váci prózája mindenképpen formai remeklés is. Alig lehetne pontos műfaji meghatározását adni ezeknek az írásoknak, de van közös jellemzőjük a költő Vácival: itt is a képekkel szépen beszélő művészt olvashatjuk, nyelvében, motívumaiiban tisztán, egyéniesülten megkülönböztetően.

És végül: tudom, hogy objektívebb kritikát kell írni ennél. El kellett volna mélyednem a Bartók-esszé szinte hangjegyekre lebontott elemzésében, filológiai érveket fölsorakoztatnom az Illyés Gyuláról szóló írás igazához stb. De nem tudok ún. „objektív” kritikát írni Váciról. Magam csapnám be, ha nem arra a társadalmi szenvedélyességre és művészi felelősségre figyelnék, amely e műből kiáltozón szól hozzám, és hiszem, hogy legtöbbször is.

(Szépirodalmi Könyvtudó, 1964.)

ILIA MIHÁLY